

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ ПРАВ ВИМОГИ ЗА ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ВНАСЛІДОК ЗДІЙСНЕННЯ БАНКОМ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ З УРАХУВАННЯМ РОЗМІРУ ЇХ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ

Анотація. У статті запропоновані уніфіковані механізми оцінки прав вимоги за зобов'язаннями, що виникають внаслідок здійснення банком кредитних операцій з урахуванням розміру їх кредитного ризику та забезпечення заставою. Розглянуто конкретні підходи та методи оцінки, що відповідають чинному законодавству щодо здійснення професійної оціночної діяльності в Україні, а також національним і міжнародним стандартам оцінки та задовольняють вимоги положень Національного банку України про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями. Запропонована модель оцінки дозволяє визначити вартість прав вимоги зобов'язань за сформованим кредитним портфелем банку, за мінімальних витрат та браком достатньої інформації відносно об'єкта оцінки.

Ключові слова: ринкова вартість, кредитна операція, оціночні процедури, підхід до оцінки, кредитний портфель, ризик кредиту, забезпечення, принципи оцінки, імовірність дефолту, експозиція під ризиком, середньо очікувана частка витрат коштів у випадку дефолту.

Summary. The article proposed unified mechanism to evaluate claims for liabilities arising as a result of bank lending operations given the size of their credit risk and providing collateral. Specific approaches and valuation methods correspond to the current legislation to implement professional appraisal activity in Ukraine as well as national and international standards and meet the evaluation criteria of the National Bank of Ukraine on the definition of banks in Ukraine credit risk from active banking operations. The proposed evaluation model to determine the value of claims liabilities formed credit portfolio of the bank, at minimal cost and lack of adequate information on the object of evaluation.

Key words: market value, credit transactions, valuation procedures, approach to assessing the credit portfolio, credit risk, providing, valuation principles, the probability of default, exposure at risk, loss given default.

Постановка проблеми та стан її розв'язання.

Боргові зобов'язання боржника перед кредитором є особливим видом активів, основою яких є права на здобуття певних економічних благ. Особливу актуальність проблема оцінки права вимоги зобов'язання за кредитним договором набула після кризи 2008 року, коли у комерційних банків виникли портфелі прострочених кредитів (так звана "проблемна" заборгованість позичальників).

Вартість права вимоги є результатом аналізу безлічі чинників, при цьому кредитний ризик стає одним з основних, але не єдиним чинником вартості права вимоги заборгованості. Незважаючи на наявність публікацій з цієї проблематики, що висвітлюють загальні методологічні основи оцінки даного об'єкта банківської сфери, у сучасній оцінній практиці залишається значна кількість невирішених питань.

Фінансовій оцінці боргових зобов'язань присвятили свої наукові праці такі вітчизняні вчені та практики: І. Галкін, О. Драпіковський, Ю. Дехтяренко, Н. Жиленко, І. Іванова, В. Ларцев, Н. Лебідь, Я. Маркус, О. Мендрул, С. Сівець, С. Скринько, О. Пузенко, Ф. Пузій, А. Чіркін, а також зарубіжні – А. Дамодаран, В. Грибовський, А. Грязнова, А. Грегори, Ф. Еванс, Ю. Козир, В. Михайлець, О. Стоянова, Т. Харрісон та ін.

Враховуючи значний їх внесок у формування методичного забезпечення фінансової оцінки майнових прав, варто зауважити про недостатність розкриття питання оцінки права вимоги

зобов'язання, що виникає внаслідок здійснення банком кредитних операцій.

Насамперед, необхідно розробити модель визначення вартості права вимоги зобов'язання, що виникає внаслідок здійснення банком кредитних операцій з урахуванням розміру їх кредитного ризику. Кредитний ризик є одним з найбільш вагомих банківських ризиків, тому, саме він стає причиною виникнення проблемної заборгованості й втрат, пов'язаних з дефолтом позичальника.

Метою статті є обґрунтування та апробація уніфікованих механізмів оцінки вартості права вимоги зобов'язання, що виникає внаслідок здійснення банком кредитних операцій з урахуванням розміру їх кредитного ризику.

Виклад основного матеріалу. З розвитком ринкових відносин в Україні підвищуються вимоги до надійності банківської системи, яка значною мірою визначається розміром і станом активів кредитних установ. У цих умовах посилюється потреба в їх достовірній вартісній оцінці, що найбільш адекватно характеризується ринковою вартістю.

Загалом, інформація про ринкову вартість активів кредитних установ може служити базою для вирішення багатьох завдань як загальноекономічного значення, так і функціонування банківського сектора та окремих його одиниць. Відповідний аналіз такої інформації дозволяє приймати більш обґрунтовані рішення щодо забезпечення ефективності функціонування кредитних уста-

нов з боку власників, менеджерів та інвесторів при вирішенні питань про злиття і поглинання, ліквідацію та проведення оздоровчих процедур; підтримку адекватного ринковим умовам фінансового становища; прогнозування їх подальшого розвитку та поведінки на ринку; більш точну оцінку ризиків взаємодії контрагентів із кредитною установою.

На загальнодержавному рівні статистичні та вибіркові дані такого роду допомагають здійснювати ефективне регулювання та контроль банківської системи, що є вкрай важливим при вирішенні завдань її реструктуризації, оздоровлення і зміцнення всієї фінансової системи держави. Крім того, така інформація вкрай необхідна і для визначення реальної бази оподаткування, страхування майна кредитної установи.

Для комерційного банку як найважливішого фінансово-економічного інституту банківської системи, безумовно, існують свої особливості оцінки та детермінування його вартості. При розгляді цього питання один з відомих представників зарубіжної школи американський економіст П. Роуз виходить з передумови, що показники діяльності банку в кінцевому рахунку орієнтуються на дві взаємопов'язані його характеристики: прибутковість і ризик, які матеріалізуються в індикаторі вартості банку. Це пояснюється тим, що комерційний банк є підприємницькою корпорацією, завданням якої є максимізація вартості коштів, внесених акціонерами, при збереженні допустимого рівня ризику

Природно, що основним банківським активом, який визначає його розмір і фінансовий стан, є портфель кредитів фізичних та юридичних осіб. Тому дуже важливою стає розробка уніфікованої методики оцінки ринкової вартості прав вимоги за цими портфелями кредитів.

У липні 2004 року Базельським комітетом було прийнято документ *Revised Framework on International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards* («Переглянута схема міжнародного об'єднання підходів і стандартів розрахунку капіталу», далі – Базель II). Пропонована схема є базовим елементом для національних регуляторних процесів у європейських країнах. Документ враховує нові досягнення в галузі виміру й управління кредитними ризиками для тих банків, які рухаються в напрямку побудови системи внутрішніх рейтингів (*Internal Rating Based Approach, IRB*).

Рекомендації Базельського комітету не містять закінченої універсальної моделі, яку потрібно використовувати в системі кредитного ризик-менеджменту. Такої моделі просто не існує. Базель II – це методологія, що пропонує підхід, який гарантує побудову ефективної системи управління кредитними ризиками.

У рамках базового IRB-підходу (*Foundation Approach*) банкам надається можливість використати власні моделі тільки для оцінки ймовірності

дефолта (*Probability of Default, PD*) позичальників. Також передбачено подальший розвиток і перехід до IRB-підходу, відповідно до якого фінансовим організаціям (банкам) дозволено застосовувати власні моделі для оцінки основних ризикових параметрів, необхідних для оцінки вимоги на економічний капітал. При цьому регулятору мають бути представлені результати верифікації моделі. Таким підходом стимулюється використання банками власних методик, їхній розвиток і постійне вдосконалення.

Серед базових ризикових параметрів, кожний з яких є випадковою величиною, Базельський комітет виділяє такі:

- середньорічна ймовірність дефолта (*Probability of Default, PD*) і рейтинг позичальника. *PD* є ймовірністю того, що кредит не буде виплачений, тобто відбудеться дефолт. Ймовірність дефолта розраховується для кожного позичальника окремо (корпоративні клієнти) або в цілому за портфелем однорідних позичок. Існує багато різних моделей, що дозволяють розрахувати *PD*, виходячи з наявної інформації. Можна виділити три основні класи: структурні моделі, моделі скороченої форми і кредит-скорингові моделі. Перші дві моделі засновані на ринкових даних (вартість акцій, прибутковість облігацій), тому безпосередньо не застосовуються до більшої частини стандартних позичальників вітчизняних банків. Тобто, найбільший практичний інтерес становлять саме кредит-скорингові моделі, у результаті використання яких кожному позичальникові встановлюється певний рейтинг, що характеризує його фінансовий стан і здатність погасити свої зобов'язання перед банком. Весь діапазон можливих значень рейтингового балу розбивається на інтервали, що називаються рейтинговими групами. Крім цього, за допомогою спеціального калібрування рейтинговому балу ставиться у відповідність ймовірність дефолта. Стосовно певної рейтингової групи *PD* фактично є оцінкою відсотка компаній цієї групи, які зазнають дефолту протягом року;

- експозиція під ризиком (*Exposure at Default, EAD*). *EAD* являє собою оцінку грошової суми, яка підлягає ризику, тобто частини кредиту, що втрачається у випадку дефолта. При оцінюванні необхідно враховувати такі фактори: по-перше, зобов'язаність за позичкою (особливо по складних продуктах із системою лімітів) може коливатися із часом, тому необхідно вміти оцінювати її значення в момент виникнення дефолта. По-друге, наявність високоліквідного забезпечення дозволяє знизити *EAD*, тому що його реалізація дає можливість швидко повернути частину втраченого кредиту. Однак частину позички, що залишилася, навряд чи вдасться повернути повністю;

- середньоочікувана частка втрат коштів у випадку дефолта (*Loss Given Default, LGD*) звичайно розраховується у відсотках від *EAD*. Саме *LGD* і є оцінкою тієї частини *EAD*, що буде без-

оплатно втрачена у випадку дефолта. Необхідно враховувати наявність додаткового забезпечення за позичкою, значущість застави для клієнта, а також поточний фінансовий стан позичальника, тобто його рейтинг. При розрахунку *LGД* й *EAD* дуже важливим є питання правильного визначення вартості забезпечення, його ліквідності й імовірності повернення. Додатково до цієї групи параметрів можна включити такі важливі фактори: - горизонт ризику (*Maturity*, *M*). Очевидно, що ризики зростають при збільшенні строку кредиту. Горизонт ризику загалом не збігається зі строком кредитного договору. Він може як перевищувати його (наприклад, у тому випадку, якщо передбачається продовження дії продукту), так і бути меншим (наприклад, при реалізації інвестиційного проекту, коли вже на операційній стадії значно зростає вартість забезпечення);

- *GRP* (*Group*) – групова приналежність компанії-позичальника. При аналізі необхідно враховувати не тільки такі однозначні критерії, як часткова участь або склад керівництва, але й фактори економічної та регіональної пов'язаності. Розгляд таких факторів дозволяє якісніше виявити реальну групову структуру позичальників. Низька диверсифікованість портфеля й наявність великих пов'язаних груп призводять до істотного збільшення стресових втрат і можуть виявитися критичними для банку.

Базель II для оцінки кожного із цих випадкових показників пропонує розробити спеціальну математичну модель.

Основною проблемою при створенні таких моделей у вітчизняних умовах є недостатність або

навіть повна відсутність у банку історичних даних за багатьма характеристиками угод і клієнтів, які необхідні для верифікації й калібрування моделей. Саме тому 30 червня 2016 року Національний банк України прийняв Постанову №351 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями».

У рамках цієї Постанови для визначення класу боржника – юридичної особи виконуються наступні дії:

1) виділяються основні цільові галузеві секції (сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство - секція А; добувна промисловість і розроблення кар'єрів, переробна промисловість, будівництво - секції В, С, F; оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів - секція G; інші: секції D, E, H, I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U);

2) для кожної цільової галузевої секції визначений набір фінансових показників та їх діапазон, кожному діапазону відповідає певне значення показника;

3) відповідно до моделі розрахунку інтегрального показника боржника (модель окремо розрахована для кожної галузевої секції) та певних показників цієї моделі, визначається інтегральний показник;

4) визначається клас боржника-юридичної особи - відповідно до діапазону значень інтегрального показника з урахуванням поправок зазначених у таблиці 1, а боржників-фізичних осіб – за ознаками, наведеними у таблиці 2.

Таблиця 1

Поправки при визначенні класу боржника – юридичної особи

№ з/п	Ознака	Клас боржника
1.	у разі наявності факту прострочення боргу від 31 до 60 днів	5-10
2.	у разі наявності факту прострочення боргу від 61 до 90 днів	8-10
3.	у разі наявності факту прострочення боргу від 91 днів	10
4.	наявна в банку інформація щодо кредитної історії боржника в частині його класифікації за класом 10 – клас такого боржника знижується на три класи.	4-10
5.	нерезидент, рейтинг якого не підтверджений жодним із провідних світових рейтингових агентств	5-10
6.	функціонування боржника – юридичної особи менше одного року з дати державної реєстрації	5-10
7.	прострочення боргу від 31 календарного дня і більше за: - урахуванням векселем; - факторинговою операцією.	5-10
8.	спрямування кредиту, наданого боржнику А, на погашення кредиту боржника В, що був використаний боржником В для погашення кредиту боржника С	8-10
9.	прострочення боргу від 61 календарного дня і більше за: - урахуванням векселем; - факторинговою операцією.	8-10
10.	боржник має від'ємне значення капіталу на кінець року протягом трьох останніх років поспіль	8-10

№ з/п	Ознака	Клас боржника
11.	боржник має одночасно співвідношення на кінець останнього звітного періоду: короткострокових та довгострокових зобов'язань до чистого доходу від реалізованої продукції – більше 2,5 та короткострокових та довгострокових зобов'язань до операційного прибутку до відрахування амортизації – більше 5, або операційний прибуток має від'ємне/нульове значення.	8-10
12.	розміщення банком коштів на кореспондентському рахунку в банку-нерезиденті, рейтинг якого дорівнює "BB+" або є нижчим згідно з міжнародною рейтинговою шкалою, підтверджений у бюлетені агентства (компанії) Standard&Poor's, або аналогічного рейтингу інших провідних світових рейтингових агентств	8-10
13.	за кредитом, наданим боржнику в іноземній валюті, обсяг документально підтверджених очікуваних надходжень виручки в іноземній валюті є недостатнім для виконання зобов'язань за договором про надання кредиту упродовж наступних 12 місяців	9-10
14.	за коштами, розміщеними на кореспондентських рахунках в інших банках, які є знерухомленими/обтяженими	9-10
15.	боржник/контрагент (крім іншого банку) прострочив погашення боргу перед банком більш ніж на 90 календарних днів	10
16.	боржник/контрагент заявив про банкрутство	10
17.	боржника/контрагента визнано банкрутом/розпочато процедуру ліквідації (припинення) юридичної особи в установленому законодавством порядку/банк-боржник за рішенням Національного банку віднесено до категорії неплатоспроможних/відкликано банківську ліцензію	10
	банк порушив проти боржника/контрагента справу про банкрутство у встановленому законодавством України порядку	
	боржника, що є емітентом цінних паперів, згідно з порядком, передбаченим нормативно-правовим актом Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, включено до списку емітентів, що мають ознаки фіктивності	
	є затримка погашення номінальної вартості або процентів понад сім календарних днів за борговими цінними паперами	
	у банку немає фінансової звітності боржника за останній звітний період понад три місяці після подання боржником фінансової звітності відповідно до законодавства України	
	фінансова звітність боржника, підтверджена аудитором, має негативний висновок	
	якщо немає боржника за зазначеною ним адресою місцезнаходження	

Джерело: розроблено автором з урахуванням рекомендацій Постанови Національного банку України № 351 від 30 червня 2016 року «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями».

Таблиця 2

Визначення класу боржника – фізичної особи

№ з/п	Ознака	Клас боржника
1.	Фінансовий стан високий: сукупний розмір внесків боржника на погашення боргу (включаючи внески за кредитами інших банків) не перевищує 50 відсотків обсягу сукупного чистого доходу боржника – фізичної особи за відповідний період; кількість календарних днів прострочення погашення боргу не перевищує сім днів; наявні підстави вважати, що і надалі виконання зобов'язань боржником здійснюватиметься на високому рівні.	1
2.	Фінансовий стан добрий: сукупний розмір внесків боржника на погашення боргу (включаючи внески за кредитами інших банків) не перевищує 60 відсотків обсягу сукупного чистого доходу боржника – фізичної особи за відповідний період; кількість календарних днів прострочення погашення боргу становить від 8 до 30 днів; наявні підстави вважати, що надалі стан виконання зобов'язань боржником не погіршиться.	2

№ з/п	Ознака	Клас боржника
3.	Фінансовий стан задовільний: сукупний розмір внесків боржника на погашення боргу (включаючи внески за кредитами інших банків) не перевищує 70 відсотків обсягу сукупного чистого доходу боржника – фізичної особи за відповідний період; простежуються інші негативні тенденції (зміна місця роботи з погіршенням умов, зростання обсягу зобов'язань боржника – фізичної особи, що свідчить про підвищення ймовірності несвоечасного та/або в неповній сумі погашення боргу); кількість календарних днів прострочення погашення боргу становить від 31 до 60 днів; наявні підстави очікувати надалі погіршення стану виконання боржником зобов'язань.	3
4.	Фінансовий стан незадовільний: сукупний розмір внесків боржника на погашення боргу (включаючи внески за кредитами інших банків) не перевищує 80 відсотків обсягу сукупного чистого доходу боржника – фізичної особи за відповідний період; наявні негативні зміни щодо загального матеріального стану клієнта та/або його соціальної стабільності; зростання обсягу зобов'язань боржника – фізичної особи свідчить про високу ймовірність несвоечасного та/або в неповній сумі погашення боргу; кількість календарних днів прострочення погашення боргу становить від 61 до 90 днів.	4
5.	Фінансовий стан критичний: сукупний розмір внесків боржника на погашення боргу (включаючи внески за кредитами інших банків) перевищує 80 відсотків обсягу сукупного чистого доходу боржника – фізичної особи за відповідний період; кількість календарних днів прострочення погашення боргу становить більше 90 днів.	5
6.	Наявна в банку інформація щодо кредитної історії боржника в частині його класифікації за класом 5 – клас такого боржника знижується на два класи.	3-5

Джерело: розроблено автором з урахуванням рекомендацій Постанови Національного банку України № 351 від 30 червня 2016 року «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями».

Отже, як бачимо з таблиць 1 та 2, однією з основних ознак класу боржника є кількість календарних днів прострочення погашення боргу. При простроченні погашення боргу понад 90 днів клас боржника автоматично визначається як найнижчий.

Оцінка середньорічної ймовірності дефолту (PD) за активними банківськими операціями боржника – юридичної та фізичної особи на підставі класу боржника та забезпечення кредитної операції проводиться згідно з таблицями 3 та 4

Таблиця 6

Діапазони значень коефіцієнта LGD боржників - фізичних осіб.

№ з/п	Кількість календарних днів прострочення боргу (уключно)	Клас	Діапазони значень коефіцієнта LGD із рівнем покриття боргу заставою ≤20% або за відсутності застави		Діапазони значень коефіцієнта LGD із рівнем покриття боргу заставою від 20% до 40%		Діапазони значень коефіцієнта LGD із рівнем покриття боргу заставою від 40% до 60%		Діапазони значень коефіцієнта LGD із рівнем покриття боргу заставою від 60% ≤ 80%		Діапазони значень коефіцієнта LGD із рівнем покриття боргу заставою ≤100%		Діапазони значень коефіцієнта LGD із рівнем покриття боргу заставою ≥100%	
			грн.	ін. вал.	грн.	ін. вал.	грн.	ін. вал.	грн.	ін. вал.	грн.	ін. вал.	грн.	ін. вал.
заставою за якими є предмети іпотеки														
1	до 7	1	0,80 - 0,95	0,85 - 1,00	0,64 - 0,79	0,69 - 0,84	0,48 - 0,63	0,53 - 0,68	0,32 - 0,47	0,37 - 0,52	0,16 - 0,31	0,21 - 0,36	0,15	0,20
2	від 8 до 30	2												
3	від 31 до 60	3												
4	від 61 до 90	4												
5	більше 90	5												

№ з/п	Кількість календарних днів прострочення боргу (уключно)	Клас	Діапазони значень коефіцієнта LGD із рівнем покриття боргу заставою ≤20% або за відсутності застави		Діапазони значень коефіцієнта LGD із рівнем покриття боргу заставою від 20% до 40%		Діапазони значень коефіцієнта LGD із рівнем покриття боргу заставою від 40% до 60%		Діапазони значень коефіцієнта LGD із рівнем покриття боргу заставою від 60% ≤ 80%		Діапазони значень коефіцієнта LGD із рівнем покриття боргу заставою ≤100%		Діапазони значень коефіцієнта LGD із рівнем покриття боргу заставою ≥100%	
			грн.	ін. вал.	грн.	ін. вал.	грн.	ін. вал.	грн.	ін. вал.	грн.	ін. вал.	грн.	ін. вал.
заставою за якими є придбані транспортні засоби														
6	до 7	1	0,82 - 0,95	0,87 - 1,00	0,68 - 0,81	0,73 - 0,86	0,54 - 0,67	0,59 - 0,72	0,40 - 0,53	0,45 - 0,58	0,26 - 0,39	0,31 - 0,44	0,25	0,30
7	від 8 до 30	2												
8	від 31 до 60	3												
9	від 61 до 90	4												
10	більше 90	5												
за якими інші види застави														
11	до 7	1	0,80 - 0,90	0,85 - 0,95	0,69 - 0,79	0,74 - 0,84	0,58 - 0,68	0,63 - 0,73	0,47 - 0,57	0,52 - 0,62	0,36 - 0,46	0,41 - 0,51	0,35	0,40
12	від 8 до 30	2												
13	від 31 до 60	3												
14	від 61 до 90	4												
15	більше 90	5												

Джерело: розроблено автором з урахуванням рекомендацій Постанови Національного банку України № 351 від 30 червня 2016 року «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями».

Виходячі з накопиченого досвіду, пропонується ринкову вартість прав вимоги за кредитними договорами розраховувати за формулою:

$$V_m = V_{пз} + (EAD - V_{пз}) \times (1 - R_{дк}) \times (1 - LGD \times PD),$$

$$V_{пз} = V_3 \times (1 - R_{дз}) \times k_a \times k_e \times k_d, \quad (1)$$

де: V_m - ринкова вартість боргових зобов'язань;
 V_3 - загальна вартість забезпечення за кредитною операцією;

$V_{пз}$ - скоригована загальна вартість забезпечення за кредитною операцією;

EAD - експозиція під ризиком (загальна вартість заборгованості за кредитною операцією на дату оцінки);

k_d - коефіцієнт ліквідності застави, який залежить від виду застави (табл. 7);

k_e - коефіцієнт еластичності попиту за ціною, який характеризує стан ринку (табл. 8);

k_d - коефіцієнт дисконту застави, який залежить від строку прострочення погашення боргу (табл. 9);

$R_{дз}$, $R_{дк}$ - відповідно, показник ризику, пов'язаного з наявністю майнових прав за забезпеченням, та показник ризику, пов'язаного з наявністю майнових прав за кредитним договором;

LGD - середньоочікувана частка втрат коштів у випадку дефолта звичайно розраховується у відсотках від EAD ;

PD - ймовірність того, що кредит не буде виплачений, тобто відбудеться дефолт;

Варто зазначити, якщо $V_m > EAD$ або $V_{пз} > EAD$, то $V_m = EAD$.

Застосування цієї моделі дозволяє адекватно врахувати не лише грошові потоки у часі, а й юридичну та економічну якість цих боргових зобов'язань, які врешті решт і формують їх вартість

Коефіцієнт ліквідності застави

№ з/п	Вид забезпечення/застави	Групи ліквідності майна*	К-т ліквідності
1.	Безумовні та безвідкличні гарантії: Кабінету Міністрів України; урядів країн, банків та інших установ, що мають інвестиційний кредитний рейтинг згідно з міжнародною шкалою, підтверджений агентством (компанією) Standard&Poor's або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній).	I	1
2.	Грошове покриття, що розміщене в банку-кредиторі на строк, не менший, ніж строк користування активом, за умови забезпечення безперечного контролю та доступу банку-кредитора до цих коштів у разі невиконання боржником зобов'язань за кредитною операцією, що обумовлено договором, з урахуванням ризику перерахунку однієї валюти в іншу	II	
3.	Цінні папери емітентів, які мають інвестиційний кредитний рейтинг згідно з міжнародною шкалою, підтверджений агентством (компанією) Standard&Poor's або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств	II	
4.	Нерухоме майно, що належить до житлового фонду (квартири)	III	0,75
5.	Легкові автомобілі	III	
6.	Нерухоме майно, що не належить до житлового фонду (крім земельних ділянок)	III	0,6
7.	Земельні ділянки, оформлені на правах власності, на яких розташоване нерухоме майно, що не належить до житлового фонду, і площа яких безпосередньо використовується в функціонуванні об'єкта	III	
8.	Іпотечні облігації, емітовані фінансовою установою, більше ніж 50 відсотків корпоративних прав якої належить державі та/або державним банкам, якість іпотечного покриття за якими відповідає вимогам законодавства України	I	
9.	Нерухоме майно, що належить до житлового фонду (будинки)	III	0,55
10.	Земельні ділянки, оформлені на правах власності, на яких розташоване нерухоме майно, що належить до житлового фонду (будинки), і площа яких безпосередньо використовується в функціонуванні об'єкта		
11.	Транспортні засоби (крім легкових автомобілів)	IV	0,5
12.	Об'єкти у формі цілісного майнового комплексу	IV	
13.	Устаткування	IV	
14.	Товари в обороті або в переробці	V	
15.	Цінні папери (крім цінних паперів інститутів спільного інвестування), емітовані резидентами, які внесені до першого рівня лістингу та перебувають у ньому не менше трьох місяців поспіль до дати розрахунку розміру кредитного ризику за активом	V	0,4
16.	Цінні папери, емітовані органами місцевого самоврядування	V	
17.	Біологічні активи	V	
18.	Земельні ділянки (крім земельних ділянок, за якими їх купівля, продаж та зміна цільового призначення (використання) обмежені на законодавчому рівні) без земельних поліпшень, оформлених на правах власності	IV	0,35

* Відповідно до Положення Національного банку України від 25.01.2012 р. № 23, активи поділяються на п'ять груп ліквідності.

Джерело: розроблено автором з урахуванням рекомендацій Постанови Національного банку України № 351 від 30 червня 2016 року «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями».

Для зони АТО та АРК до врегулювання ситуації коефіцієнт дисконту застави приймається на рівні 0,05.

Визначені на основі проведення відповідного юридичного аналізу вірогідності того, що боржник (платник) буде зобов'язаний виконати боргові зобов'язання за договорами застави (поруки, іпотеки), з юридичної точки зору полягає в оцінці ризику, пов'язаного з наявністю майнових прав за забезпеченням. Цей ризик пропонуємо розраховувати відповідно до такого алгоритму:

1) визначається сумарний ризик за певним видом забезпечення (не може перевищувати 100%);

2) розраховуються вартісні частки всіх видів забезпечення за кредитною операцією;

3) розраховується зважений ризик, пов'язаний із наявністю майнових прав за усіма видами забезпечення.

Критерії визначення сумарного ризику за певним видом забезпечення наведені нижче.

Нерухоме майно:

— фізична відсутність предмета застави, підтверджена документами, 100% ризик, який не дозволяє проводити подальшу оцінку застави;

— відсутність запису про реєстрацію в держ. реєстрі - високий ступінь ризику можливості накладення стягнення на майно, рекомендоване значення ризику 30-50%;

— відсутність рішення корпоративного органу позичальника несе в собі високу загрозу позитивного результату процесу щодо витребування майна, рекомендоване значення ризику - 50%;

— коректність опису предмета застави, критично в разі наявності значних помилок в описі предмета, залежно від ступеня коректності ризик може оцінюватися до 100%;

— можливе погіршення якісних характеристик застави за час від дати оцінки до моменту реалізації застави (фізичний знос та навмисний шкідливий вплив), ризик може оцінюватися до 20%.

Рухоме майно:

— фізична відсутність предмета застави, підтверджена документами - 100% ризик, який не дозволяє проводити подальшу оцінку застави;

— наявність суперечок по заставному майну оцінюється в залежності від ходу процесів з оскарження застав, експертну оцінку ймовірності успішного результату судових процесів представляє юрист, ризик може оцінюватися до 100%;

— ризик вважається нульовим при можливості повного автономного використання предмета застави; у разі, якщо автономне використання предмета застави передбачає значні капітальні вкладення до його поточного стану, ризик оцінюється пропорційно рівню витрат;

— за погодженням з юристом Замовника ризик впливу невідповідності реквізитів майна в

договорах застави та документах бухгалтерського обліку може оцінюватися до 100% (наприклад, у разі наявності справ з оскарження подібних застав);

— можливе погіршення якісних характеристик застави за час від дати оцінки до моменту реалізації застави (фізичний знос та навмисний шкідливий вплив), ризик може оцінюватися до 50%.

Порука:

— відсутність рішення корпоративного органу позичальника несе в собі високу загрозу позитивного результату процесу щодо витребування майна, рекомендоване значення ризику 50%;

— при відсутності інформації про фінансовий та майновий стан поручителя, рекомендоване значення ризику 100%;

— Верховний суд України 14 вересня по справі № 6-1451цс16 виніс правову позицію щодо поручительств за кредитами. Суд дійшов висновку, що непред'явлення кредитором (банком) вимог до поручителя протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання у разі якщо, термін дії поручительства не встановлений, є підставою для припинення дії поручительства, а значить, і зобов'язання поручителя нести солідарну відповідальність перед кредитором разом з боржником.

«Звернення до суду після завершення передбаченого ч.4 ст.559 Цивільного кодексу шести-місячного терміну не є підставою для відмови в позові у зв'язку із закінченням строку позовної давності, а є підставою для відмови в позові у зв'язку з припиненням права кредитора на задоволення своїх вимог за рахунок поручителя», - йдеться в правовій позиції, яку підписав суддя ВСУ Ярослав Романюк (<https://finclub.net/news/ogranichen-srok-iskovoj-davnosti-k-poruchitelyam.html>).

Визначення (на основі проведення відповідного юридичного аналізу) вірогідності того, що боржник (платник) буде зобов'язаний виконати боргові зобов'язання за кредитним договором з юридичної точки зору, полягає в оцінці ризику, пов'язаного з наявністю прав вимоги за цим договором. Цей ризик пропонуємо розраховувати, керуючись такими рекомендаціями:

— некоректне оформлення договору про надання кредиту і додаткових договорів до нього, ризик може оцінюватися до 100%;

— відсутність рішення корпоративного органу позичальника несе в собі високу загрозу позитивного результату, рекомендоване значення ризику - 50%;

— у разі відсутності фізичної доступності позичальника ризик становитиме 100% (позичальник покинув країну, помер або його місцезнаходження не встановлене).

Приклад розрахунку ринкової вартості портфеля кредитів наведений у таблиці 10.

Розрахунок ринкової вартості прав вимоги за кредитними операціями

№ п/п	Найменування позичальника за кредитом, права вимоги за яким оцінюються	Загальна сума заборгованості по кредиту (EAD), тис. грн.	Клас боржника	Загальна вартість забезпечення на дату оцінки, тис. грн.	РДЗ	РДК	К-т ліквідності	К-т еластичності	К-т дисконту	PD	LGD	Ринкова вартість кредиту, грн.
1	Іванов Іван Іванович	176,46	I	100,98	0	0	0,55	0,7	1	0,005	0,15	176 745,78
2	АТ "МММ"	266,95	10	186,74	0,05	0	0,75	0,7	1	1	0,4	231 577,51
...

Висновки. Природа боргових зобов'язань обумовлює відсутність чинників їх зносу і не передбачає витрат на відтворення. Використання витратного підходу для оцінки боргових зобов'язань зводиться до визначення їх балансової величини з коректуванням на суму зобов'язань, по яких закінчився термін позовної давності. Тому витратний підхід у процесі визначення вартості права вимоги зобов'язання, як правило, не використовується.

Використання порівняльного підходу в процесі оцінки боргових зобов'язань неможливе у зв'язку з відсутністю ринкової інформації, пов'язаної з підбором аналогів та виконанням коригувань. Тобто, застосування дохідного підходу для оцінки права вимоги зобов'язання є єдино можливим. Методи дохідного підходу максимально відповідають наведеним вище принципам визначення ринкової вартості об'єкта оцінки.

Розглянуті підходи та методи оцінки відповідають чинному законодавству щодо здійснення професійної оціночної діяльності в Україні, а також національним і міжнародним стандартам оцінки та задовольняють вимоги положень Національного банку України про порядок розрахунку значення показника ризику кредиту.

Запропонована модель оцінки дозволяє визначити не тільки вартість прав вимоги зобов'язань за конкретною кредитною угодою, але й за сформованим кредитним портфелем банку, за мінімальних витрат та в умовах недостатньої інформації відносно об'єкта оцінки.

Література

1. Постанова КМ України від 10.09.2003 р. № 1440 «Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав». [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF>.
2. Методичні рекомендації до оцінки права вимоги зобов'язання, що виникає внаслідок здійснення банком кредитних операцій : наказ від 30.09.2011р. № 1426 / Фонд державного майна України. — 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN68337.html.
3. Постанова Національного банку України від 30.06.2016р. №351 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями». [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.
4. «Міжнародні стандарти оцінки». Восьме видання, 2008 ; пер. з англ. С.О. Пузенка. — К.: «АртЕк», 2008. — 432 с.
5. Методические рекомендации «Оценка прав требования по кредитным соглашениям банков» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ocenchik.ru/docs/456.html>.

References

1. The Government of Ukraine (2003). On approval of the National Standard number 1 «General Principles of valuation of property and property rights» Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF> (in Ukr.).
2. The State Property Fund of Ukraine (2011). Guidelines for assessment of the claim liabilities arising as a result of bank lending operations. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN68337.html. (in Ukr.)
3. The National Bank of Ukraine (2016). On approval of the definition of banks in Ukraine credit risk from active banking

operations. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16> (in Ukr.).

4. (2008) Mizhnarodni standarty otsinky. Vosme vydannia [International Valuation Standards. Eighth edition] (Trans. from English). Kyiv: Artek (in Ukr.).

5. Methodical recommendations «Assessment of claims under credit agreements of banks». (2010). Retrieved from <http://www.ocenchik.ru/docs/456.html>. (in Russ.)